

IRAKERE

Innhold:

1. IRAKERE
Den sosiale og kulturelle bakgrunn.
Harald Skogseid
2. STATSMAKT I IRAK
Ole Kristian Grimnes
3. HVOR GÅR IRAK?
Robert W. Vaagan
4. DEN INTERNE OPPOSISJON I IRAK
Tor Martin Ingebrigtsen
5. ISLAMISERING
Tor Martin Ingebrigtsen
6. KVINNER I IRAK
Saphinaz Amal-Naguib
7. DEN FALSKE KALIF
Eventyr fra «TUSEN OG EN NATT»

Redaktør: Harald Skogseid

UDI Utlendingsdirektoratet
Postboks 8108 Dep., 0032 Oslo 1

Hvor går Irak?

Tekst og fotos: Robert W. Vaagan

I. Innledning

Da Irak i september 1980 gikk til krig mot Khomeinis Iran kunne knapt makthaverne i Bagdad – eller andre – ha forutsett at krigen ville trekke ut slik den har gjort med enorme gjensidige tap og lidelser. Trolig forestilte Bagdad-regimet seg bl.a. at forholdene i Iran var så kaotiske etter Khomeinis ankomst i Teheran tidlig i 1979, at Irak lett kunne gjenvinne kontrollen over den viktige vannveien i sør, Shatt al Arab. I 1975 hadde den daværende irakiske visepresident og landets sterke mann, Saddam Hussein, undertegnet en avtale med sjahen av Iran. Avtalen innebar at Iran stengte grensene mot Irak i nord for kurderne og dermed avbrøt sin støtte til de irakiske kurdere, som lenge hadde ligget i

regulær borgerkrig med regimet i Bagdad. Til gjengjeld ga Irak territorielle konsesjoner i sør ved at grensen ble flyttet vestover til midtlinjen i Shatt al Arab. Men fem år senere var mye forandret sett fra Bagdad. De irakiske kurdere var blitt betydelig svekket fordi de ikke lenger kunne påregne støtte fra og tilflukt i Iran. Nedbrenning av flere hundretalls kurderlandsbyer i de irakiske grenseområdene mot Iran i nord og brutale massedepotasjoner av irakiske kurdere til bl.a. sør-Irak hadde hatt sin virkning.

Men viktigst sett fra Bagdad var likevel regimeskiftet i nabostaten Iran. Ayatollah Khomeinis shia-islamske republikk ble av Bagdad-regimet oppfattet som den største trussel mot det sekulære regimet siden det grep makten i juli 1968. Vel

60% av den totale irakiske befolkning på vel 15 millioner mennesker er shiamuslimer. Disses lojalitet kunne svinge mot Teheran. Etter å ha kansellert avtalen med Iran fra 1975 i midten av september 1980 gikk altså Irak til angrep seks dager senere. Dette skulle vise seg å bli den mest kostbare avgjørelse for staten Irak og den irakiske befolkning i moderne tid.

Media har i stor grad fokusert på den angrepne part, Iran. Dette er forståelig i lys av de dramatiske interne omveltninger. Om Irak er relativt lite kjent. Mange vil ha assosiasjoner med det gamle kulturland Mesopotamia – landet mellom de to elver Eufrat og Tigris, med Babylon og Ur og kanskje Harun al Rashids eksotiske Bagdad i «1001 Natt». Men det moderne Iran

og irakerne selv er derimot lite kjent utover medias sterkt forenklede bilde av skiftende regimers blodige kupp, offentlige henrettelser og kjemisk bombing av landets egne kurdiske innbyggere.

Hvem er da den jevne iraker? Hvordan fungerer økonomien og det politiske systemet? Fins det en opposisjon? Hva med islams rolle? Hvorfor har ikke de irakiske shia-muslimer gjort felles sak med sine trosfeller i Iran? Hva med de mange etniske og religiøse minoriteter? Kort sagt, hvor går Irak?

II. Geografi, befolkning og nyere historie

IIa Geografi

Republikken Irak utgjør ca. 440 000 km², tilsvarende Sveriges areal. Landet grenser til 4 andre arabiske stater – Syria, Jordan, Saudi-Arabia og Kuwait, foruten Tyrkia og Iran. Topografien varierer fra de høye fjellområdene i nord som flater ut i ørken, og sumpområder sørover mot Gulfen. Klimaet er ekstremt med

varme, tørre somre i nord og mellom-Irak og fuktige somre i sør-Irak nær Gulfen, ofte opptil +45 gr. C. Vintrene er kalde særlig i fjellene i nord. Landets livsnerver har alltid vært de to elvene Eufrat og Tigris med utspring i Tyrkia som renner sørover gjennom Irak. De møtes ved Qurna i sør-Irak og danner Shatt al Arab som igjen strømmer ut i Gulfen. Disse to elvenes betydning for livet i Irak reflekteres i at nasjonalsangen heter Ardul Furatain – de to elvers land.

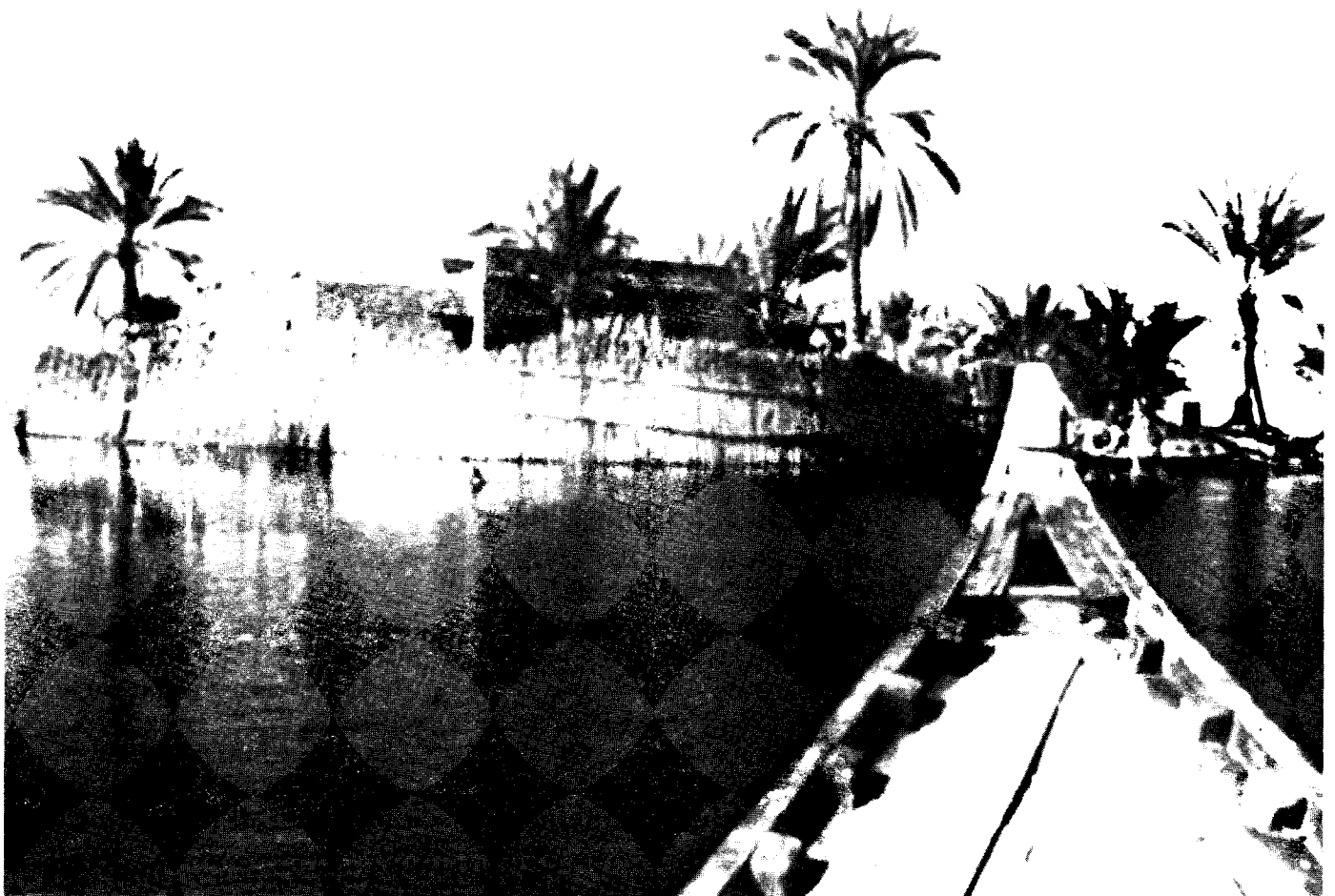
IIb Befolkning

Med vel 15 millioner innbyggere er Irak i dag det tredje mest befolkningsrike land i araberverdenen etter Egypt og Algerie.

Arabisk snakkes av 80% av befolkningen og hele 95% er muslimer. Det fins likevel mange etniske og religiøse minoriteter. Den største etniske minoritet er kurderne som i Irak utgjør ca. 3 millioner mennesker eller 20% av befolkningen. De irakiske kurderne, som stort sett er sunni-muslimer, er

tradisjonelt konsentrert geografisk i nord-Irak i grenseområdene mellom Irak, Syria, Tyrkia, Iran og Sovjetunionen. Alle de kurdiske dialekter i og utenfor Irak tilhører den indo-europeiske språkstamme som f.eks. persisk, mens både arabisk og tyrkisk tilhører andre språkstammer (semittisk og altaisk). I motsetning til de andre land som de i alt 17 millioner kurderne er fordelt på (Tyrkia, Iran, Syria og i begrenset grad Sovjetunionen), har kurderne i Irak fått status i grunnloven som egen etnisk minoritet. Likevel eksisterer det store motsetninger mellom regimet i Bagdad og de irakiske kurderne p.g.a. sistnevntes ønske om en separat stat omfattende deler av det oljerike nord-Irak.

Paradoksalt nok er den største religiøse minoritet i Irak sunnimuslimene, som fordeler seg på den arabiske og kurdiske befolkning. Men bare vel 2,5 millioner av de politisk dominerende arabere er sunni-muslimer. Sistnevnte er på mange måter sosialt og politisk underordnet sunniene.

Landsbybilde fra våtmarksområdene i Sør-Irak ved Qurna.

Shia-muslimene i Irak har alltid hatt sitt geografiske tyngdepunkt i midt-vestre og sør-Irak mens sunniene vesentlig holder til i midt-østre og nord-Irak. Det er verdt å merke seg at alle de skiftende regimer i det moderne Irak også etter 1968, da Baath-partiet grep makten, har vært dominert av arabiske sunni-muslimer, inklusive det sittende regimet. Baath-partiet er derfor på mange måter lite representativt for den jevne iraker siden såvel arabiske shia-muslimer såvel som kurdiske sunni-muslimer holdes utenfor maktsentrum.

IIc Nyere historie

Irak var inntil slutten av første verdenskrig bare 3 provinser i det ottomanske riket: Mosul, Bagdad og Basrah. Under britenes mandat fra Folkeforbundet over Irak 1920–32 ble det satt inn et pro-britisk kongedømme. Irak fikk nominell selvstendighet i 1932, men sterk britisk innflytelse vedvarte. Det pro-vestlige kongedømmet ble styrtet i 1958 i takt med avkolonisering og fremveksten av arabisk nasjonalisme i Midt-Østen. En rekke blodige militærkupp avløste hverandre fra 1958 utover før Baath-partiet grep makten ved et militærkupp i juli 1968. Partiet har beholdt makten siden.

Stormaktene ble tidlig klar over de betydelige oljerikdommer i Mosul-området i nord-Irak. Således fikk et tysk-fransk syndikat ledet av Deutsche Bank allerede i 1899 konsesjon fra de ottomanske myndigheter for bygging av en jernbane fra Konstantinopel via Ankara til Mosul, Bagdad og frem til Basrah ved Gulfen. Videre fikk Storbritannia i 1920 amerikansk støtte i mandat-tildelingen fra Folkeforbundet på betingelse av at USA «fikk» 25% av oljen i Mosul-området. I likhet med andre oljerike land i Midt-Østen hvor stormaktene og de multinasjonale oljeselskaper tidlig ble engasjert fikk heller ikke Irak og den jevne iraker noe større utbytte av oljen før etter nasjonaliseringen av oljeressursene. Dette skjedde i Irak først i 1972, hele 45 år etter at den første kommersielle

produksjon startet i 1927.

Ved opprettelsen av OPEC i Bagdad i 1960 var Irak blant de 5 opprinnelige signatormaktene. Nasjonaliseringen av Iraq Petroleum Company 1.6.72 falt sammen med de dramatiske prisøkninger på råolje fra 1973 i forbindelse med oktoberkrigen mellom Egypt og Israel. De betydelig økte oljeinntektene ble av Baath-regimet brukt til å aksellerere Iraks overgang til et moderne industrisamfunn. Ambisiøse femårsplaner la opp til enorme investeringer i infrastruktur, industriell diversifisering, modernisering av jordbruket samt styrking av utdanning og helse. I kraft av sitt befolkningsgrunnlag, sin oljeøkonomi og Baath-regimets regionale stormaktsambisjoner var det ikke rart mange observatører mente at Irak i slutten av 1970-årene var i ferd med å innta en økonomisk og politisk lederrolle innen araberverdenen.

III Økonomi

Irak har selv ikke publisert detaljert offentlig statistikk siden 1977, noe som vanskeliggjør utenforståendes vurderinger bl.a. av økonomien. Men hovedtrekkene er likevel kjent.

Fram til nasjonaliseringen av Iraq

Jordreformene i 1958 og 1970 omfordelte eierforholdene ved at de store landeiere måtte vike for småkårsfolk og jordbrukskollektiver. Men produktiviteten innen jordbruket ble ikke så god som forventet, til tross for utbedrede vanningsystemer. Et ekstremt klima, saltholdig jord og byråkrati var faktorer som bidro til urbaniseringsprosessen. Mens 65% av alle irakere i 1950 bodde på landsbygda, og bare 35% i byer og tettsteder, var tallene nøyaktig omvendt bare 30 år senere i slutten av 1970 årene. Det er likevel verdt å merke seg at jordbrukets andel av BNP har økt sterkt på 1980-tallet.

Industrien i Irak (utenom olje) har tradisjonelt vært privateid lettindustri som tekstiler, matvarer, bygningsmaterialer, såpe, lærvarer, sigaretter m.v. Andre næringer som bygg og anlegg, transport og service vokste i takt med oljeinntektene fra oljeproduksjonen utover i 1970-årene. Den dominerende industrigren har alltid vært olje, selv om oljens relative andel av bruttonasjonalproduktet er blitt betydelig svekket av krigen med Iran.

Nedenstående figur viser utvalgte sektors andel av bruttonasjonalproduktet i enkelte år i perioden 1953–83.

	%andel av BNP					
	1953	1976	1977	1978	1979	1983
Råolje	40	50	53	53	56	19
Jordbruk, fiskeri og skogbruk	22	8	8	7	5	12
Lettindustri	10	7	7	7	7	10
Bygg og anlegg	-	9	8	7	7	12
Transport	-	4	5	5	5	7
Diverse	28	23	19	21	20	40
	100%	100%	100%	100%	100%	100%

(Kilder: Issawi, Arab Banking Corporation)

Petroleum Company 1. juni 1972 og de betydelige prisøkninger på råolje fra 1973 var Irak på mange måter et økonomisk tilbakestående land.

Flertallet av befolkningen bodde på landsbygda helt frem til 1960 og 1970-årenes urbaniseringsprosess brakte flertallet inn til byene og tettstedene. På landsbygda var folk sysselsatt innen jordbruk.

Den irakiske økonomien ekspanderte kraftig utover i 1970-årene, særlig 1974–80 da råoljeeksporten utgjorde 3,3 millioner fat per dag (fpd) i gj.snitt. Dette førte bl.a. til at Irak bygde opp valutareserver på hele 35 milliarder USD og samtidig iverksatte enorme investeringer innen infrastruktur, industriutbygging, og forbedring av

jordbruket. Utviklingsplanene ble ikke umiddelbart forstyrret av krigen fra september 1980, men tidlig i 1982 ble det klart at økonomien var begynt å slite. Betydelige utgifter til det militære og behovet for å opprettholde valutareserver og derigjennom internasjonal kredittverdighet, gjorde at myndighetene innførte importrestriksjoner og importsubstitusjon hvor dette var mulig. Men for ikke å begrense konsumentenes tilgang på forbruksvarer for sterkt, måtte privateid lettindustri tilgodeses med bl.a. import- og valutalisenser. Resultatet har vært at sosialiseringen av økonomien er gått tilbake og at en blandingsøkonomi har fått utvikle seg.

Femårsplanen 1981–85 (den første gjaldt perioden 1965/77–1969/79) prioriterte industriutbygging, transport og kommunikasjon, bygg, jordbruk og utdanning. Investeringsvolumet var budsjettert til hele 133 milliarder USD. Krigens krav gjorde oppfyllingen av planen umulig, og inneværende femårsplan 1986–90 toner ned velferd og statlig kontroll med økonomien, mens investeringene konsentreres på industrisektoren.

Før krigen med Iran brøt ut i september 1980 var Irak rukket å bli den neststørste oljeproducent innen OPEC etter Iran med en produksjon i 1979 på 3,4 millioner fpd. Når gjenoppbyggingen av landet en gang tar til vil det likeledes komme godt med at Irak har verdens nest største påviste oljereserver etter Saudi-Arabia i størrelsesorden 100 milliarder fat. Dette betyr at med en produksjon på topp som i 1979, vil Irak kunne produsere i 80 år fremover. Selv med en fluktuerende oljepris priset i en (i øyeblikket) deprimert valuta som USD, betyr dette at gjenoppbyggingen av Irak ikke vil bli problematisk å finansiere. Irak er foruten olje og gass også rikt på mineraler som fosfater, jernmalm, bly og gypsum.

Ved inngangen til krigen ble Iraks råoljeeksport sterkt redusert fordi oljeterminalen ved Gulfen i 1980 ble stengt etter bombing. Oljerørledningen gjennom Syria til Middelhavet ble stengt i april 1982

på Syrias forlangende. Dermed var Irak helt avhengig av råoljeeksport gjennom en oljerørledning gjennom Tyrkia til Middelhavet. Produksjonen sank drastisk til bare 950 000 fpd. Kapasiteten siden er vesentlig bedret gjennom utbedring av pumpekapasiteten på eksisterende ledninger, samt bygging av nye ledninger gjennom Tyrkia og Saudi-Arabia. Råoljeeksporten utgjorde i mars 1988 2,5 millioner fpd. Innen OPEC hvor det p.g.a. OPECs produksjonstak på 18 millioner fpd er etablert kvoter for medlemmene, har Irak krevd kvoteparitet med Iran (2,4 mill fpd) og ikke akseptert OPECs kvote på 1,8 millioner fpd.

Når det gjelder utenriksøkonomien hadde Irak store overskudd på handelsbalansen, særlig i 1970-årene frem til 1980. Men problemene med krigen, fallet i oljeprisen og et høyt importvolum slo raskt ut i underskudd på såvel handels- som driftsbalansen. I dag er valuta-reservene brukt opp og Irak har opparbeidet en astronomisk gjeld til særlig Saudi-Arabia og Kuwait på tilsammen nærmere 50 milliarder USD. Dette vil trolig aldri bli tilbakebetalt. Samtidig har Irak opparbeidet massiv gjeld til vestlige kreditorer, særlig Storbritannia, Frankrike, Italia og Vest-Tyskland på i alt nærmere 15 milliarder USD.

Siden oljeressursene har vært og vil være helt avgjørende for Irak, kan det være verdt å kort rekapitulere utviklingen i Iraks oljehistorie.

IIIa Kampen om oljen

Den første kommersielle oljeproduksjon i Irak tok til i 1927, men produksjonsvolumet forble beskjedent frem til rundt 1951. Iraq Petroleum Company og dens to datterselskaper – Mosul Petroleum Company og Basrah Petroleum Company – var eid av fire utenlandske interessegrupperinger: British Petroleum Company, det britisk-hollandske Royal Dutch/Shell, det franske Compagnie Francaise des Petroles og det amerikanske Near Eastern Oil Development Corporation, hver med en andel på 23,75%. De siste 5% var eiet av den armenske familien Gulbenkian.

Konsesjonen disse fikk, og som i 1925 ble ratifisert av de britisk-kontrollerte irakiske myndigheter, gjaldt praktisk talt hele Iraks territorium frem til rundt år 2000!

Inntil 1952 fikk den irakiske stat en royalty per produsert tonn olje, men statsinntektene forble relativt beskjedne idet produksjonsvolumet lå på et lavt nivå helt frem til tidlig på 1950-tallet. Fra 1952 ble royalty-systemet erstattet av en ordning som innebar at de multinasjonale oljeselskapene delte sitt erklærte lokale overskudd 50:50 med den irakiske stat. Dette tillot selskapene å begrense det lokale overskuddet ved ulike teknikker, og således unngå å betale den irakiske stat hva oljeselskapene sikkert betraktet som en unødvendig lokal skatt. Det lokale overskuddet kunne f.eks. reduseres ved at lokale kostnader ble maksimert og skrevet av mot fortjenesten. Videre kunne råoljen gjennom infrastrukturering innen de multinasjonale oljeselskapene selges billig ut av Irak til et annet ledd i det multinasjonale selskapet eller til et samarbeidende selskap for deretter å selges til markedspris. Alle disse teknikker ble benyttet i Irak og andre land i området. Irakerne på sin side hadde et pro-vestlig kongedømme inntil 1958 som ikke ville eller maktet å gjøre stort med situasjonen. I nabolandet Iran hadde en mislykket nasjonalisering av oljeressursene i 1951 vist at oljeselskapene sto meget sterkt.

Oljeutvinningen i seg selv genererte ingen lokal infrastruktur i Irak. Råoljen ble stort sett pumpet ut av landet i rørledninger. Fra oljeselskapenes side var det derfor ikke behov for utbygging av veier, jernbane, havneanlegg mv. Jernbanenettet i Irak var på bare 1600 km helt inn i 1960-årene. Det første store raffineringensanlegget kom først i 1955, da Dora-anlegget i Bagdad ble bygd med en kapasitet på 1 million tonn. Videre var det klart at oljeselskapene ikke var interessert i å lære opp irakere utover et visst nivå.

Den mislykkede oljenasjonaliseringen i 1951 i Iran hadde bl.a. vist at velutdannet lokalt personell måtte være tilgjengelig for

«Saddam's Qadisiyya» – politisk plakatmaleri fra Basrah ved Gulfen.

å ta over alle sentrale funksjoner. Og selv med kontroll over produksjonen i eget land, skulle oljen markedsføres og selges internasjonalt hvor oljeselskapenes dominans var fullstendig.

Overgangen fra royalty-systemet til overskuddsdeling var likevel fordelaktig for den irakiske stat: mens oljeinntekter sto for ca 10% av statsinntektene (men 40% av BNP) i 1952, var andelen økt til hele 60% mot slutten av 1950-årene.

I 1958 ble det pro-vestlige kongedømmet i Bagdad styrtet i et militærkupp. Et radikalt militærregime kom til makten, og en primær målsetning ble kampen med de multinasjonale oljeselskapene om full råderett over nasjonale oljeressurser.

Da OPEC ble stiftet i Bagdad i september 1960, var Irak en av de 5 signaturmakter. Kampen om nasjonalt selvstyre med oljeressursene gikk et skritt videre i 1961, da lov. nr. 80 sterkt begrenset oljeselskapenes konsesjonsområde til bare 0,5% av dens opprinnelige areal. I 1964 etablerte militærregimet INOC – Irak

National Oil Company – som en irakisk konkurrent til de utenlandske oljeselskaper. Det svært lovende feltet North Rumaila i sør-Irak ble avtalt utbygd av Sovjetunionen i 1969, noe de multinasjonale selskapene slett ikke likte. Situasjonen tilspisset, seg og Irak undertegnet først en vennskaps- og samarbeidsavtale med Sovjetunionen i april 1972 for deretter å nasjonalisere Iraq Petroleum Company 1. juni 1972 ved at IPC ble innlemmet i INOC.

IV. Politisk system

Statsforfatningen i republikken Irak er nedfelt i den provisoriske grunnloven av september 1968, som ble erstattet av den provisoriske grunnloven av juli 1970 med senere endringer. Det slås fast at republikken Irak er et folkedemokrati, islam er statens religion og den politiske økonomi er basert på sosialismen. Videre gjøres det klart at Revolusjonsrådet har øverste makt i landet, inklusive lovgivende makt i påvente av en nasjonalforsamling. I mars 1980 ble det vedtatt å etablere

en nasjonalforsamling med 250 medlemmer og dessuten et eget kurdisk lovgivende råd. Disse ble valgt samme år. Ved valgene i 1980 og 1984 fikk Baath-partiet forutsigbart klar majoritet i nasjonalforsamlingen, ca. 75% av det totale stemmetallet på 7,2 millioner.

I realiteten ligger både utøvende, lovgivende og dømmende makt i alle vesentlige samfunnsspørsmål i siste instans hos Baath-partiet. Generalsekretær i Baath-partiet er Saddam Hussein, som også er republikkens president og statssjef, president i Revolusjonsrådet og sjef for de væpnede styrker, m.a.o. en enorm maktkonsentrasjon hos én person. Krigen med Iran har ytterligere styrket denne maktkonsentrasjonen.

Et interessant trekk i forholdet mellom de to provisoriske grunnlover er nedtoningen i juli 1970-grunnloven av islams rolle i samfunnet. Dette er i tråd med Baath-ideologiens sekulære karakter.

Rettsapparatet er komplekst sett fra et vestlig synspunkt, i det en finner ikke mindre enn sju ulike typer

domstoler som behandler saker alt etter sakstype (bl.a. sivildomstoler, appelldomstoler, sharia eller religiøse domstoler, straffedomstoler og revolusjonsdomstoler). Av disse behandler revolusjonsdomstolene i dagens Irak alle større saker som berører statens sikkerhet på en eller annen måte.

Administrativt er Irak inndelt i femten provinser og tre autonome regioner. Fra 1974 har dessuten kurderne fått nominell autonomi i det område hvor de utgjør majoriteten, dvs. i deler av nord-Irak. Men autonomien er begrenset til å gjelde innenfor rammen av irakisk lov.

Pressen er på overflaten pluralistisk, og det opereres med mange aviser, tidsskrifter, både dags- og ukepresse. Men alle som har lest Al Thawra (Revolusjonen, Baath-partiets organ), Al Jumhuriyya (Republikken), Baghdad Observer eller har sett tilbudet hos bokhandlere, kiosker eller opplevd nyhetsdekningen i TV og radio i Irak, vet at det gis svært lite spillrom for meninger som ikke er approbert av Baath-partiet og den dominerende leder Saddam Hussein.

Når det gjelder innholdet i Baath-politikken og innenrikspolitikken, omtales dette nærmere i de neste punkter.

I utenrikspolitikken prøvde regimet i Bagdad å spille en lederrolle innen den alliansefrie bevegelse utover på 1970-tallet. Den 7. konferanse for regjeringssjefene innen den alliansefrie bevegelse var planlagt arrangert i Bagdad i 1982, men ble til slutt p.g.a. krigen lagt til Pakistan. Til konferansen ble Rashid-hotellet i Bagdad bygget – et palass i kobber, krystall og marmor som lenge var verdens dyreste hotell i byggekostnader.

Iva Baath-ideologien og den irakiske gren av Baath-partiet

Baath-ideologien sprang idemessig ut av arabisk nasjonalisme slik denne utviklet seg innen de arabiske provinser i det ottomanske riket fra slutten av forrige århundre. Etterhvert tok nasjonalismen to hovedretninger. En søkte primært nasjonal frigjøring fra kolonialisme og stormaktspolitikk,

og dette ble på sett og vis imøtekommet med avkoloniseringen før og etter annen verdenskrig. Den andre retningen mente i tillegg at araberne utgjorde en enhet fra Marokko i vest til Irak i øst. Denne enheten var blitt splittet av kolonialisme, imperialism og (etter 1948) sionisme, men enheten kunne gjenopprettes via panarabisme.

Baath-ideologien (etter det arabiske ba'ath el. renessanse) er knyttet til denne siste retningen. Baath-partiet ble stiftet i Syria i 1944, men fikk ikke fotfeste i Irak før i 1950-årene. Baath-partiet ble splittet i en syrisk og irakisk gren i 1961 etter oppløsningen av unionen mellom Egypt og Syria. Denne splittelsen har vist seg å bli både uforsonlig og til nå varig. Den irakiske gren av Baath kom til makten en kort stund i 1963 etter et militærkupp og igjen i juli 1968 etter et nytt kupp hvorefter det har holdt på makten med et jerngrep. Både i 1963 og etter kuppet i juli 1968 ble makttovertakelsen etterfulgt av blodige utrenskninger av politiske motstandere.

For en vestlig observatør fremstår Baath-ideologien som svulstig oratikk og det er typisk nok stort sett snakk om fremtiden og målsetninger, langt mindre om praktiske måter å realisere målene på her og nå. Tragikomikkens skjær er vanskelig å ignorere når nabostatene Syria og Irak begge samtidig hevder å forvalte den rene Baath-ideologien om bl.a. arabisk enhet, og samtidig er uforsonlige fiender.

Ideologiens overgripende målsetning er en pan-arabisk renessanse, men i sterk kontrast til f.eks. islamske fundamentalister, som vil gjenoppvekke islams opprinnelige verdier og altså ikke begrenser seg til kun arabere, skal denne renessansen i følge Baath-partiet skje på et sekulært og ikke-religiøst grunnlag og primært være forbeholdt arabere.

For å realisere en pan-arabisk renessanse må først tre (del-)mål virkeliggjøres i følge Baath-ideologien: 1) Frigjøring av hele den arabiske region fra Atlanteren til Gulfen fra alle former for fremmeddømme og samtidig

frigjøring av de enkelte arabiske samfunn fra deres sosiale tilbaketilleggenhet (al hurriya eller frihet), 2) Politisk og økonomisk union mellom alle arabiske stater (al wahda eller enhet) og 3) Etableringen av et spesifikt arabisk sosialistisk system som vil muliggjøre økonomisk og sosialt fremskritt (al ishtirakiyya eller sosialisme).

Det er under henvisning til ovennevnte at den irakiske grenen av Baath-partiet legitimerer sitt styre. Baath-partiet i Irak har bare ca. 100 000 medlemmer og er ikke et masseparti, men et typisk kaderparti med kun aktive medlemmer. Alle prinsipielle politiske avgjørelser for samfunnsutviklingen blir tatt innen partiet. Alle medlemmer av Revolusjonsrådet er Baath-medlemmer, liksom alle de viktigste statsrådene. Partiet er representert gjennom hele statsapparatet, lokalforvaltningen, produksjonsliv, organisasjonsliv og yrkessammenslutninger i form av kaderceller som kun er ansvarlig overfor partiet. Bare Baath-partiet kan drive politisk virksomhet innen hæren og folkemilitsen. Baath-partiet er videre aktiv innen hele oppdragelses- og

Martyr-monumentet i Bagdad.

utdanningsprosessen, fra barnehage til universitet.

Hånd i hånd med Baath-partiet og maktkonsentrasjonen hos Saddam Hussein går sikkerhetsapparatet, som i 1978 skal ha utgjort hele 20% av alle offentlige ansatte og neppe er blitt redusert siden.

Mange observatører i og utenfor araberverdenen, inklusive irakiske opposisjonelle, er selvfølgelig svært kritiske til Baath-partiet og dets rolle, for ikke å si hele Bagdad-regimet. Enkelte hevder at Baath-ideologien iblandet patriotisk krigspatos etterhvert helt har utartet i nasjonalsosialistisk personkultus rundt den allmektige Saddam Hussein.

Og det gjør unektelig et selsomt inntrykk å besøke Martyrmonumentet i Bagdad, hvor hele kjelleretasjen lenge var viet presidentens liv og levnet, inklusive hans bevitnede stamtavle tilbake til profeten Muhammed. Videre er utstilt et bilde av den aller første historiske lovgiver Hammurabi, som betror sine lover til Saddam Hussein! Krigen med Iran blir også kalt «Saddams Qadissiya» som henspiller på det historiske slaget i 637 e. Kr. da araberne slo perserne.

V. Opposisjonen

De 4 viktigste opposisjonsgrupper mot Baath-regimet i Bagdad og Saddam Hussein er: a) visse organiserte deler av shia-muslimene, b) kurderne, c) grupperinger av arabiske nasjonalister og d) det irakiske kommunistparti. Av disse vil særlig shia'ene bli omtalt kort nedenunder og noe mer inngående senere (pkt. VI).

Va Shia'ene

Det finnes mange shia-muslimske undergrunnsorganisasjoner i Irak, men deres reelle styrke og omfang er vanskelig å anslå nærmere. Dette har igjen sammenheng med myndighetenes undertrykkelse av all opposisjon, religiøs og sekulær. Den betydeligste shia-grupperingen er trolig Da'wa (kallet), som for alvor ble en politisk faktor fra slutten av 1970-årene.

I februar 1977 kom det til store opprøyer i området ved shia-helligdommene Najaf og Kerbala i sør-Irak. Bagdad-regimet satte inn hærstyrker mot uroligheter under de årlige shia-prosesjoner. En rekke shia-ledere ble henrettet av

myndighetene, og i oktober 1978 ble Ayatollah Khomeini utvist fra Irak av landets sterke mann Saddam Hussein. Khomeini hadde da bodd 14 år i Najaf, helt fra 1964, da han ble drevet i eksil fra Iran. Tidlig i 1980 etter flere eksplosjoner i Bagdad som myndighetene tilskrev Da'wa, ble titusenvis av irakiske shia'er deportert til Iran p.g.a. deres angivelige «persiske» opprinnelse.

Revolusjonsrådet forbød Da'wa og gjorde medlemskap straffbart med døden. Flere henrettelser fulgte.

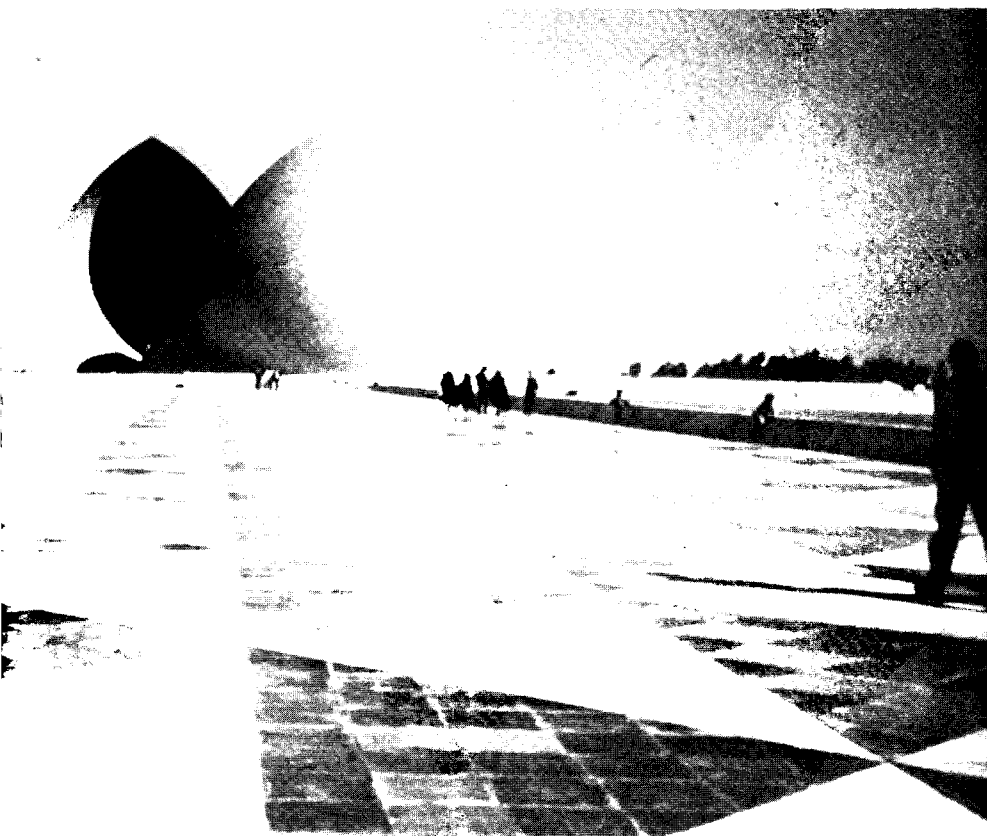
Samtidig som henrettelser og deportasjoner har drevet Da'wa i eksil og under jorden i Irak, har nok utviklingen i Iran også blitt en skuffelse for mange shia-muslimer i Irak. Mange mener at det mest bemerkelsesverdige ved krigen Irak-Iran er at de irakiske shia'er ikke har reist seg mot Bagdad-regimet i solidaritet med sine trosfeller i Iran. I dag har Da'wa sluttet seg til SAIRI (Supreme Assembly for the Islamic Revolution in Iraq) som har hovedsete i Teheran.

Vb Kurderne

Det fins en hel rekke kurdiske grupperinger i og utenfor Irak. Kurdistan Democratic Party og Kurdistan Revolutionary Party er de 2 kurdiske organisasjonene som er akseptert i Irak og som spiller en rolle i det lovgivende kurdiske råd på 50 medlemmer som ble etablert i 1980.

Videre finner vi Democratic Party of Kurdistan (DPK) ledet av Barzani-familien og Patriotic Union of Kurdistan (PUK) ledet av Jellal Talibani. Disse er bitre fiender og de 2 betydeligste kurdiske grupperingene i Irak. I tillegg fins Socialist Party of Kurdistan (SPK), United Socialist Party of Kurdistan (USPK) – som igjen er en utbruddsgruppe av PUK – og Kurdish Hezbollah, som på sin side er en utbruddsgruppe fra DPK og tilsluttet SAIRI i Teheran omtalt ovenfor.

Til tross for internrivaliseringer og skiftende allianser har de fleste kurdiske grupperinger som målsetning en separat statsdannelse for kurderne – Kurdistan. Det spente

forholdet til Bagdad til tross har ikke kurderne slik som Da'wa, arabiske nasjonalister og kommunistparti noe ønske om å ta over makten i hele Irak, selv om de gjerne bidrar til at Saddam Husseins regime styrtes.

Vc Arabiske nasjonalister

Som nevnt i forbindelse med Baath-ideologien eksisterte det to hovedretninger innen arabisk nasjonalisme; en relativ moderat retning som ble imøtekommet med avkoloniseringen, og en mer radikal retning som også ønsket pan-arabisme, en union av alle araberstater. Baath-partiet sprang ut av siste retning.

Da Baath-partiet grep makten i Irak (for andre gang) i juli 1968 eksisterte det ikke mindre enn ni ulike og gjensidig uforsonlige pan-arabiske grupperinger i Irak: Arab Socialist Movement, Congress of Socialist Nationalists, Party of Arab Toilers, Party of Revolutionary Workers, Socialist Party of Unity, Nationalist League, Nationalist Congress, Movement of Socialist Unionists og Arab Socialist Party. Av disse var førstnevnte den viktigste. ASM var nettopp blitt splittet i en pro-marxistisk fløy og en pro-Nasser fløy (etter Egypts tidligere president G.A. Nasser).

Etter maktovertakelsen i juli 1968 ble alle ovennevnte (og andre som kommunistene) brutalt undertrykt av Baath-regimet. Baath-partiet prøvde dermed bl.a. å monopolisere de pan-arabiske strømningene som eksisterte. Ved utgangen av 1971 hadde Baath-partiet absorbert/eliminert alle arabiske nasjonalister. Men i forbindelse med krigen med Iran fra september 1980 har enkelte grupperinger gjenoppstått i eksil som Democratic Patriotic and National Front (DPNF) fra november 1980 i Syria. DPNF samler både nasjonalistiske og kurdiske elementer. Kommunistene ble opprinnelig med, men trakk seg raskt ut i 1981.

De arabiske nasjonalistiske grupperinger i og utenfor Irak er stadig trolig for splittet til å enes om et alternativ til Baath-regimet i Bagdad.

Vd Kommunistene

Iraqi Communist Party (IPC) ble grunnlagt i 1934 og har siden stått sterkt på venstresiden i Irak, inklusive blant kurderne. IPC har hatt en klar ideologisk påvirkning på både Baath-partiet i Irak og nasjonalistene. ICP ble utsatt for hard undertrykking både under kongedømmet til 1958 og periodevis under de suksessive militærregimer fra 1958.

IPC har hatt et typisk ambivalent forhold til Baath-partiet, og det har vekslet mellom pragmatisk samarbeid som i perioden 1973-78 under National Progressive Front, og åpen konfrontasjon. Sterke motsetninger har gjort seg gjeldende siden 1979 og kommunistene – som andre – er blitt undertrykt nokså brutalt.

I november 1980 dannet kommunistpartiet Democratic Patriotic Front (DPF) som også omfatter Kurdistan Democratic Party og Kurdistan Socialist Party (KSP). DPFs program oppfordrer til å styrte diktaturet i Bagdad, opprette en demokratisk koalisjonsregjering, slutt på undertrykkelse og terror, samt reell autonomi for Kurdistan. Senere har det utviklet seg motsetninger mellom DPF/ICP på den ene siden og Patriotic Union of Kurdistan (PUK) på den andre siden, hvor sistnevnte er beskyldt for å kollaborere med regimet i Bagdad.

VI. Islam og shia-muslimene

En god målestokk på islams betydning som politisk faktor i de enkelte land med overveiende muslimsk befolkning er religionens omtale i grunnloven der slike fins. Omtalen varierer sterkt ikke bare mellom land som f.eks. Saudi-Arabia og Irak, men også innen samme land kan omtalen variere over tid, som i Irak. Vi pekte tidligere på den klare nedtoning av islams rolle som skjedde i Irak fra grunnloven av september 1968 til grunnloven av juli 1970, og satte dette i sammenheng med Baath-ideologiens sekulære karakter. I Irak er altså islam kort og godt «statens religion» og rettsvesenet omfatter bl.a. sharia-domstoler (religiøse domstoler) som

dømmer i person- og familierett der dette er ønskelig.

Men i et land hvor 95% av befolkningen er muslimer er ikke islam gitt stort spillerom av regimet utover det høyst nødvendige. Dette har sammenheng ikke bare med Baath-ideologien, men også med det faktum at shia-muslimene utgjør vel 60% av den muslimske befolkningen og sunni-muslimene bare 40%. Ser vi bort fra de 3 millioner kurderne som vesentlig er sunni-muslimer, finner vi at blant de arabiske irakere, som er ca 12 millioner, utgjør shia-muslimene hele 75% eller 9 millioner mennesker. Sunni-muslimene som er politisk dominerende utgjør bare 20% eller 2,4 millioner, mens de kristne utgjør 5% eller vel 3/4 million mennesker.

Baath-regimet i Bagdad er overveiende satt sammen av arabiske sunni-muslimer og representerer derfor et klart mindretall av befolkningen i religiøst henseende. Dette er trolig også en medvirkende årsak til det irakiske Baath-regimets sekulariseringspolitikk som tar sikte på å dempe ned religiøse motsetninger og dermed lette regimets oppgave med å legitimere sitt styre. Samtidig er det klart at Baath-regimet må ta hensyn til shia-flertallet, ikke minst de fire shia-helligdommene som befinner seg i Irak, nemlig i Najaf, Kerbala, Khadimain og Samarra (se nedenfor). Disse helligdommene har de senere år mottatt betydelige midler til restaurasjon, og sunni-muslimen Saddam Hussein får som alltid stor mediaoppmerksomhet når han inspiserer oppussingsarbeidet.

Det er naturlig å spørre hvorfor shia-muslimene, den religiøse majoriteten, ikke har greid å bli bedre politisk representert. Burde ikke det forhold at shia-muslimene (som globalt bare utgjør 10% av alle muslimer, mens sunni-muslimene utgjør 90%) faktisk er i majoritet i Irak (og Iran) oppmuntre dem til å gjøre seg mer politisk gjeldende nettopp her hvor de ikke er i minoritet?

En innfallsvinkel for å forstå shia-flertallets manglende politisering i Irak er at de alltid har vært politisk

Khadimain-moskéen i Bagdad - en av de fire Shia-helligdommene i Irak. Moskéen ble oppført i AD 799 og inneholder gravene til de to Imam'er Musa og hans sønnesønn Mohammed Jawad.

undertrykt og tildels splittet. Tidligere hadde dette sammenheng med at shia-muslimene i Irak stort sett utgjorde et jordbruksproletariat, mens byeliten var sunni-muslimer. Britene innførte en «splitt-og-hersk» politikk mot shia-flertallet under mandatperioden 1920-32. Denne politikken ble videreført under kongedømmet frem til 1958. Politikken gikk ut på å oppnevne prominente, lokale shia-muslimer på landsbygda som Bagdad-myndighetenes representanter og gi dem landprivilegier. Dermed ble det skapt en klassemotsetning på landsbygda mellom landeiere og jordbruksproletariat, som begge var

shia-muslimer. Hyppige bondeoppstander ble slått brutalt ned. Jordreformene i 1958 og 1970, samt den betydelige urbanisering som skjedde mellom 1950-1977 og som brakte mange shia'er inn i tettstedene (f.eks. bydelen al Thawra (Revolusjonen) i Bagdad), har foreløpig ikke endret shia-muslimenes lavstatusprofil.

Utover dette vil mange også peke på innholdet i selve shia-muslimenes tolkning av islam som på mange måter predisponerer dem for denne lavstatusen. Det avgjørende punkt som skiller shia-muslimene fra sunni-muslimene er synet på arvefølgen etter profeten Muhammed. Shia'ene

hevder at Ali, den fjerde kaliff, og hans etterfølgere er de eneste rettmessige arvinger av tronen. Ali var svigersønn og fetter av Muhammed og det første barn som ble muslim. Han ble også imam, dvs. øverste religiøse og sekulære leder som shiaer betrakter som ufeilbarlig. Ali's kalifat varte i 5 år (555-661 e. Kr.) før han ble myrdet under bønn i moskeen i Kufa i hva som i dag er sør-Irak. Og nettopp sør-Irak ble tyngdepunktet for alle shia-muslimer fordi både Ali og hans sønn Hussein døde her. De viktigste shia-helligdommene er i Najaf (hvor Ayatollah Khomeini virket 1967-78) og Kerbala i sør-Irak, Kadhimain i Bagdad og Samarra nord for Bagdad. To andre viktige shia-helligdommer er i Iran; i Qum og i Mashad.

Nettopp det forhold at et flertall av shia-helligdommene befinner seg i Irak gjør at den religiøse dimensjon i krigen mellom Irak-Iran er blitt så uforsonlig fra Irans side.

Shia'ene ble tidlig identifisert med opprør og kamp for de undertrykte innen de ulike islamske riker som oppsto etterhvert. Ritualene deres legger stor vekt på ledelse, undertrykkelse, sorg og martyrdom.

Ikke før siste halvdel av 1970-tallet ble deler av shia-muslimene organisert i opposisjon til Bagdad-regimet. Opposisjonsgruppen Da'wa (kallet) sprang nettopp ut av shia-miljøet i den hellige shia-by Najaf hvor martyren Ali er begravet. Her virket Ayatollah Khomeini tilsammen 14 år 1967-78 som lærer før han ble utvist fra Irak av Saddam Hussein. Kort tid etter utvisningen inspiserte Saddam Hussein shia-helligdommene sammen med Farah Diba, konen til sjahan av Iran.

VII. Etniske og religiøse minoriteter

De provisoriske grunnlover av 1968 og 1970 garanterer religions- og ytringsfrihet samt forbyr diskriminering basert på rase, religion eller språk. Det heter bl.a. at Iraks befolkning består av to nasjoner, araberne og kurderne. Det kurdiske folks nasjonale rettigheter erkjennes liksom de legitime rettigheter til alle

andre minoriteter, men alltid innenfor rammen av gjeldende irakisk lov. Grunnloven av 1970 med senere endringer har særlig presisert at kurdernes autonomi til enhver tid er underlagt gjeldende irakisk lov. Selv om kurderne fikk en form for nominell autonomi fra 1974 og fra 1980 et lovgivende råd på 50 medlemmer er det altså ingen tvil om at den reelle makten ligger hos sentralmyndighetene i Bagdad.

De viktigste etniske minoriteter utenom kurderne er de kristne assyrene og armenerne samt muslimske turkmenere og yazidiene. De religiøse minoriteter utenom islam omfatter ca. 5% av den totale befolkningen, eller vel 3/4 million mennesker. Blant de kristne, som stort sett er lokalisert i Mosul-området, finner vi frikirkesamfunn, dvs. nestorianere (hvortil assyrene bekjenner seg) gregorianere, jakobitter og vi finner kirkesamfunn tilknyttet romersk-katolismen, som armenske uniater, jakobitt-uniater og kaldeerne. Av disse er den kaldeiske trosretning den største kristne gruppering i Irak med ca. 1/2 million mennesker. Videre finner vi i Bagdad fortsatt et lite mosaikk trossamfunn og i Nasiriyya i sør-Irak et sabeisk trossamfunn. De tidligere omtalte yazidier bor i Mosul-området og er både en etnisk og religiøs minoritet.

Enkelte har tidligere hevdet at araberne som lever i våtmarksområdene i sør-Irak var en etnisk minoritet pga sin avsondrete og særegne levemåte. Men våtmarksaraberne som vesentlig er shia-muslimere, kan i dag neppe regnes som egen etnisk minoritet.

Irak er dermed en mosaikk av etniske og religiøse minoriteter, men det er kurderne som politisk sett er mest kjent utenfor Irak.

Kurderne er et pastoralt nomadefolk og utgjør i dag totalt

ansalgvis 17 millioner mennesker fordelt på Tyrkia, Iran, Irak, Syria og tildels Sovjetunionen. Bare i Irak anerkjennes de – om enn motvillig – som egen etnisk minoritet i grunnlovs form. Som tidligere nevnt er alle de kurdiske dialekter indo-europeiske som f.eks. persisk, mens både arabisk og tyrkisk tilhører helt forskjellige språkstammer.

Kurdernes ønske om en eget kurdisk stat har skapt problemer i forholdet til myndighetene i alle de land de er bosatt i, også Irak hvor kurderne i lange perioder har ligget i regulær borgerkrig med de vekslende regimer i Bagdad. Forholdet i dag er også meget spent og forsterkes selvfølgelig av krigen Irak-Iran hvor begge disse bruker kurderne (sine egne og motpartens) hensynsløst. Særlig Iraks grusomme kjemiske bombeangrep mot irakiske kurdere vekker sterk avsky.

Det gjør ikke forholdet mellom Bagdad-regimet og de irakiske kurderne lettere at Kirkuk – som de irakiske kurdere anser som hovedstaden i irakisk Kurdistan, er et meget oljerikt område. Herfra går oljerørledninger til Tyrkias Middelhavskyst som Irak er svært avhengig av. Kurderne på sin side mener at oljeressursene i deres område er deres eiendom og at Bagdad-regimet stjeler kurdisk olje, på samme måte som de multinasjonale oljeselskaper tidligere stjal oljen. Motsetningene er såvidt sterke at Irak har inngått en avtale med Tyrkia som tillater tyrkiske angrep mot kurdere 100 km innover på irakisk territorium.

Kurdernes kamp for en egen stat er blitt vanskeliggjort også ved at de selv er splittet i rivaliserende stammer med ulike dialekter. Denne interne splittelsen svekker selvsagt deres egen sak.

VIII. Konklusjon

Iraks økonomiske styrke og fremtidsmuligheter ligger i kombinasjonen av store olje, gass og mineralressurser, en stor befolkning, stort potensiale mht dyrkbart landareal og fortsatt tilgjengelige vannressurser fra Eufrat og Tigris.

Med dette ressursgrunnlaget vil også teknikkene til å utnytte ressursene til fordel for hele befolkningen på tvers av etniske og religiøse skillelinjer, forhåpentligvis melde seg.

Sammen med gjenoppbyggingen etter krigen vil dette være den største oppgaven for den fremtidige demokratiske og fredelige politiske ledelse det irakiske folk så lenge har ventet på, og som de i dag så sårt trenger.

Bibliografi

- «**A Reed Shaken by the Wind. A Journey through the Unexplored Marshlands of Iraq**», Gavin Maxwell, Penguin 1957
- «**An Economic History of the Middle East and North Africa**», Charles Issawi, Columbia University Press, New York 1982
- «**Arabisk statsreligion. Det politiske og sosiale islam i Nord-Afrika og Midt-Østen**», Åge Holter, Gyldendal, Oslo 1976
- «**Iraq - A Tourist Guide**», State Organization for Tourism, Baghdad 1982
- «**Iraq**», Natwest Bank Series, October 1986
- «**Iraq**», i Europa Year Book (Vol. 1), London 1987
- «**Iraq - Land of Two Rivers**», Gavin Young, Collins, London 1980
- «**Iraq - The Land of the New River**», Pierre Rossi, Les Editions J.A., Paris 1980
- «**Irak - det nya Arabien**», Jan Gillou & Marina Stagh, Pan/Norstedts, Stockholm 1977
- «**L'Irak au Present**», Liesl Graz, Editions des Trois Continents, Lausanne 1979
- «**Politisches Lexikon Nahost**», U. Steinbach, R. Hofmeier, M. Schonborn Verlag C.H. Beck, Munchen 1979
- «**Saddam's Iraq. Revolution or Reaction?**», Zed Press/CARI, London 1986
- «**The Marsh Arabs**», Wilfred Thesiger, Penguin 1967
- «**The Arab Economies. Structure and Outlook**», (rev. utg.) Arab Banking Corporation, august 1984

Artikler

- «**The Arab East, Tribes with Flags**», The Economist, 6.2.88
- «**The Kurds Battling for Survival**», The Middle East, utg. nr. 158, desember 1987
- «**Barzani's Last Testament**», The Middle East, utg. nr. 149, mars 1987